

Puritán Etika

Bevezetés

- Puritánok címszó alatt legtöbbször azokra gondolnak ma, akik szigorú erkölcsi és vallási nézeteket vallanak és gyakorlatot követnek. Gúnynév volt már a kezdetektől, nagyjából az 1560-as évektől. De kik voltak ők, a puritánok, mit akartak és mi sikerült megvalósítaniuk? Mit alkottak az etika, az erkölcs területén? Erről szeretnénk szólni röviden.
- Előre bocsátom, hogy nehéz ma a puritánokról és etikájukról értekezni. Miért? Van-e, aki értse és megértse őket, előítéletek nélkül vizsgálni mozgalmukat és tanulni tőlük, főleg ha állandóan gúnyolták őket? Az ő világuk, amelyben keresztyénségüket gyakorolták több ponton különbözik a mi nemzedékünkétől.
 - o Ők bibliai szabályok és elvek szerint igyekeztek élni, a mi generációnk gyakran csak emberi szempontok és vélemények szerint.
 - o Ők építettek, mi fogyasztunk.
 - o Ők harcosok voltak, mi a jólétet akarjuk élvezni.
 - o Ők tudtak szenvedni, mi inkább szórakozni.
 - o Nekik voltak eszményeik és ennek megfelelően hivatástudatuk, a mostaniak inkább önmegvalósításról, az élet élvezéséről ábrándoznak!
 - o Az igazságot keresték, a mi egyházi társadalmunk az élményeket.
 - o Istencentrikus világban éltek, mi embercentrikusban.
- Ennek ellenére nagyon aktuális téma a puritán etika, és általában a puritán mozgalom tanulmányozása, mert megmutatták a következő nemzedékeknek, hogy – bibliai alapokon és Jézus Krisztusban bízva – fel lehet venni a harcot a korszellemmel. Olyan világot örököltek, amellyel korántsem voltak elégedettek. Azért küzdöttek, hogy világukat az Istencentrikus élet bibliai eszményéhez közelítsék, amennyire csak lehetséges. E tekintetben példát mutatnak nekünk és kitaposott útra hívnak minket: harcoljunk mi is e bibliai eszményért. Ezért lássuk először, hogy

I. Kik a puritánok és mit akartak (miért küzdöttek)

- a. A Reformáció Angliában: VIII. Henryk (1. imakönyv), majd fia VI. Edward. Ez utóbbi elmélyíti a reformációt és kiadja a 2. Imakönyvet (az anglikán egyház hitvallási és liturgiai könyve). Ezután a trónon Véres Mária következik, aki vissza szeretné terelni Angliát a katolicizmushoz. Az ellenálló protestánsok közül sokakat kivégeztet. Elindul egy migrációs hullám a kontinensen fekvő protestáns országokba. Főleg lelkipásztorok, teológiai tanárok (William Ames), egyházi vezetők menekülnek a kontinensre.
- b. Itt látva a genfi reformációs példát, az a vágyuk, hogy majd hazájukba visszatérve ott is ennek mintájára reformálják meg az anglikán egyházat. Köztük volt a skót presbiteriánus egyház megalapítóinak legjelesebb képviselője: John Knox is. Európai tartózkodása idején egy időre átkerül Frankfurtba, az angol migráns-gyülekezetbe. Kis vita robban ki közöttük a liturgia kapcsán, mert Knox a genfi mintát javasolta, az angolok pedig VI. Edward 2. imakönyvéhez ragaszkodnak. A vitás kérdés tisztázására kikérték Kálvin véleményét. Idézek válaszából:
 - i. „nincs meg benne (a 2. imakönyvben) az a tisztaság (purity), amely kívánatos lenne. De kezdetnek nem elvetendő. Viszont Krisztus szolgáira tartozik, hogy előmozdítsák a további fejlődést és hozzanak létre valamit, ami tisztább (purer) és jobban meg van tisztítva a rozsdától.”
- c. Tehát már Kálvin használta a purity és pure szavakat, amelyek valahogyan megmaradnak, hogy ti. az egyházat tisztábbá kell tenni. A szóból lelki megújulási program lett. A „puritán” szó gúnynévként ragad azokra, akik Véres Mária halálát követően visszatérnek Angliába és hozzálátnak népegyházuk alapos megreformálásához. Azonban Erzsébet királyné aktív ellenállásába ütköznek, aki három dologban korlátot szab a puritánoknak:
 - i. Csak az 1. Imakönyv lehet az anglikán istentisztelet alapja.
 - ii. A papok továbbra is viseljenek palástokat, köntösöket.
 - iii. Az egyház csak püspöki rendszerben működhet.
- d. Eredetileg minden puritán az anglikán egyház tagja volt. Később több ágra oszlottak:

- i. Az első csoport fő célja az anglikán egyház megtisztítása a pápista maradványoktól. Módszerük: apró lépésekkel és a világi hatóságok bevonásával.
 - ii. Egy második csoport szintén az anglikán egyház belülről történő reformálására törekedett, de a püspöki rendszer megszüntetését és a presbiteriánus rendszer bevezetését szorgalmazta.
 - iii. Egy harmadik csoport az „elkülönülő puritánokat” foglalja magában, akik teljesen elutasították az „államegyház” fogalmát. Szerintük az egyház megtisztítását a világi hatóságok nélkül kell véghezvinni.
 - iv. A negyedik csoport hasonlít az elkülönülőkhez, „independenseknek”, később „kongregacionalistáknak” nevezik őket. Elfogadták, hogy az anglikán egyház igaz egyház, de úgy gondolták, hogy a nemzeti egyház autonóm, önkormányzó gyülekezetek szövetsége kell, hogy legyen (John Owen a legismertebb). Ez utóbbi csoportból erednek a kálvinista baptisták, mai néven – többnyire – reformált baptisták (John Bunyan a legismertebb).
 - v. A puritán mozgalom hivatalosan Erzsébet királyné uralmától, 1560-tól egészen 1662-ig, II. Károly királyig, tartott, tehát egy évszázadot. Ez idő alatt került sor Oliver Cromwell uralkodására is, akinek idején kivégezik a királyt, parlamentáris köztársaságot vezetnek be. A puritánok politikai fénykorukat élik ekkor. Ebben az időben született a puritánok máig híres hitvallása a Westminsteri Hitvallás, amely a jelenben is sok presbiteriánus közösség hitvallása. Az ezt enyhén módosító 1689-as Baptista Hitvallás pedig a kálvinista baptisták hitvallása volt, ma pedig a reformált baptistáké.
 - vi. Azért emlékezetes az 1662-es év, mert a Cromwell uralmát követő restauráció idején az anglikán egyház megköveteli az összes lelkész újbóli felszentelését és az istentiszteletnek az 1. imakönyv szerinti újbóli megtartását. Az „Act of Uniformity” szándékosan a puritánok kiszűrésére irányult. Rengeteg puritán lelképásztor kiszorul az anglikán egyházból, mert lelkiismereti okokból nem tudta vállalni a feltételeket. Ezeket nevezték nonkonformistáknak. Martin Lloyd-Jones szerint e dátumhoz fűződő esemény azért is fontos, mert végleg bebizonyította, hogy az anglikán egyház nem reformálható belülről.
 - vii. A puritán mozgalom politikailag Cromwell halálával, egyház-politikailag pedig az 1662-es évben áldozott le. A puritán kegyesség vagy spiritualitás és etika azonban túlélte a mozgalmat. Az anglikán egyházban maradt egy ún. evangélikál szárny, azon kívül pedig kongregacionalista közösségek és a kálvinista baptisták, amelyek tovább vitték a puritán lelki örökséget.
- e. Mi volt tehát a puritán mozgalom?
- i. Mindenekelőtt lelki megújulási mozgalom. A lelki megújulás kihatott nyilván etikájukra is. J. I. Packer szerint: „a puritanizmus egy evangélikál megszentelődési mozgalom volt, amely megvalósítani igyekezett az egyén és a nemzet lelki megújulásáról kialakított látását az egyházban, az államban, az otthonban, az oktatásban, az evangélizálásban és még a gazdaságban is, egyéni tanítványság és odaszánás, lelképásztori gondozás és kompetencia által.”
 - ii. A puritán életfelfogásnak három klasszikus vonása alakult ki: „az Isten-központú élet eszménye, az elhivatottság vagy kötelesség tana, és az a meggyőződés, hogy az élet a maga teljességében Istené.” – Leland Ryken
- f. Öt nagyobb érdeklődési területük volt, amellyel részletesen foglalkoztak az Isten-központú élet eszményének megvalósítása érdekében:
- i. Először, a Szentírás kutatása, azaz igazságainak, tanainak rendszerezése és alkalmazása (óriási teológiai irodalmat produkáltak).
 - ii. Másodsor, a Szentháromság-centrikus teológia: az Atya kiválasztó kegyelme, a Fiú önfeláldozó szeretete, és a Szentlélek munkája, amely alkalmazza és érvényesíti Isten igazságait az ember életében.
 1. Nota bene: Motivációjuk az, hogy a keresztyén megtapasztalásokban és élményekben nyomon kövessék Isten munkáját bennük: mit végezhet el a feltámadt Krisztus az életükben? – aprópénzre váltani a keresztyén hitigazságokat.
 - iii. Harmadsor, mivel hitték, hogy az egyház fontos Krisztusnak, az istenimádat biblikus hitük visszatükröződése kell, hogy legyen. Ezért világos és komoly prédikálásra, egyszerű, de biblikus liturgiára és lelki testvériségre törekedtek.

- iv. Negyedszer, a nemzet életét a Biblia nyújtotta fényben szervezni: a király, a parlament, a polgárok kötelességeit, feladatait és jogait a Bibliából levezetni.
- v. Átfogó megtérés – újjászületett és megszentelődésre törekvő életet folytatni. Itt hangsúlyt fektettek az evangélizálásra, a lelkiismeret felébresztésére, a bűnbánatra, a lelkek Krisztushoz vezetésére, majd az engedelmségre Krisztus követésében.
Hangsúlyozták a gyümölcstermő hitet – tetteiben és kapcsolataiban mindig Istennek tetsző, Krisztust sugárzó életvitellel a családban, az egyházban, a munkahelyen, és általában a társadalomban.

II. A puritánok etikája

a. Miben sikerült jeleset alkotni a puritánoknak?

- i. Mindenekelőtt lelki megújulási mozgalomnak tartották magukat. Ennek keretén belül a gyakorlati tevékenységük és eredményük:
 1. az istentisztelet megtisztítása – meggyőződésük szerint Isten imádása kizárólag a Bibliában előírt módon és eszközökkel történhet. Az imádat egy közvetlen aktus Isten és ember között, ahol ez utóbbi elismeréssel, hálával, dicsérével, de bűnbánattal és közbenjárással járul megváltó és gondviselő Istene elé.
 2. Az Úr napjának megszentelése – ez utóbbi reformjuk túlélte a puritán időszakot. Az Egyesült Királyságban egészen a húszadik század liberális etikájának kialakulásáig érvényesült a puritán Úrnap megtartása. A gyakorlatban az Úr napját, a vasárnapot, az istentisztelet gyakorlásának, a karitatív, diakóniai szolgálatok idejének, és egyéb, az istentisztelethez köthető lelki tevékenység és egyéni lelki épülés idejének tartották. Nem a testi henyélés és szórakozás idejének.
- ii. A béke, a nemzeti egység és civilizáltság, valamint a nemzet nagysága eszmények kialakítása.
- iii. Ezeken kívül hozzájuk fűződik a nonkonformista lelkiismeret, a vallási tolerancia, az igazság szeretetének és a hazugság gyűlöletének valamint a nyugati világ „család” fogalmának megteremtése. De ugyanúgy ők azok, akik hirdetik, hogy az életnek van egy legfőbb eszmény, és pedig Isten dicsőségét szolgálni úgy a vallási, polgári foglalkozások, családi, egyéni területen. Az ember Isten dicsőségét keresse viselkedésével, munkájával, imádatával és minden tevékenységével. Innen fejlődött ki a hivatástudatuk.

b. A puritánok etikája

- i. Mi az etika?
 1. Egy definíció: „Az eszményi (ideális) emberi jellem kialakításának vagy az erkölcsi kötelesség tudománya”. Egy másik definíció: „Az **etika** vagy **erkölcsstan** az emberi cselekedeteket irányító erkölcsi értékek és társadalmi normák rendszerezése, tudományos vizsgálata.” Az etikát gyakran az erkölcs szinonimájaként használják.
 2. Hétköznapi értelemben egy csoport, közösség vagy egyén erkölcsi elveire és hagyományaira használják.
 3. Az etika valójában azzal a kérdéssel foglalkozik: hogyan kellene élni? Mi helyes és helytelen, jó vagy rossz, elfogadható vagy elfogadhatatlan?
 4. Az etika szó a görög „ethosz”-ból származik, ami „jellemet, beállítottságot” jelent. A keresztyén teológiában az etika a keresztyén vallás erkölcsi tanításait és kötelességeit jelenti.
 5. **Dictionary.com szerint a puritán etika az önfegyelem, kemény munka, kötelesség, felelősség és takarékoság erényeibe vetett hit és ezek mellett elkötelezettség.** Manapság a puritán etikát vallási meggyőződésektől függetlenül azokra vonatkoztatják, akik az említett erényeket követik.
- ii. Hogyan néztek ki a puritánok hétköznapijai
 1. A hétköznapi életben kerülték a mértéktelenséget. Ruházkodásukban kerülték a felesleges költsékezést és a hiú önmutogatást. Műveltek voltak, sokat olvastak és komolyan vették az életet.
 2. Határozott, Isten dolgaiban szilárd emberek voltak. Az emberi véleményeknél többre becsülték a Szentírás tanácsait.

3. Elégedettek voltak Istenben és benne bíztak, mikor gondok, nehézségek, tragédiák szakadtak rájuk. Bíztak Isten gondviselő kormányzásában. Minden élethelyzetről hitték, hogy Istentől van, de azt is, hogy Isten segítségével felvehetik a küzdelmet a problémákkal. Megelégedésük a Krisztusból táplálkozó lelki vigasz eredménye.
- iii. Házasság és családi élet a puritánoknál
1. Ahogyan a puritánok a keresztyén vasárnap megalkotói, úgy a keresztyén család és otthon megalkotói is lettek. Nem voltak aszkéták.
 2. A teremtett világ anyagi javaival tudtak élni és azoknak örülni. Csupán a mértéktelen és rendetlen élvezetüket tiltották, „amely elrabolja szívüket attól, aki mindezeket adta.” Ilyen alapon a reformátorokhoz hasonlóan, a puritánok is dicsőítették a házasságot, tudatosan ellentmondva a középkori felfogásnak, miszerint a cölibátus erényesebb a házasságnál. A puritánok a házasságot mint a teremtés rendelését, Istennek az emberiség számára adott ajándékát ünnepelték.
 3. Aztán a Biblia szemszögéből írták le és határozták meg a házasságot. A társas viszonyt mint alapvető értéket hangsúlyozták és a házasságban ezt tartották elsőnek (az ókori görögök és rómaiak, valamint a középkori egyház Aquinói Tamással együtt a házasság elsődleges céljának az utódnemzést tartották). A Westminsteri Hitvallás (XXIV/2) így fogalmaz: „Isten a házasságot férj és feleség kölcsönös megsegítésére rendelte, továbbá azért, hogy az emberiség törvényes utódokkal, az egyház pedig szent maggal gyarapodjék, és hogy a tisztátalanságot megelőzze.” A puritánok szerint a házastársak összetartozása a legnagyobb áldások egyike.
 4. Harmadszor, a puritánok a kölcsönös, őszinte szeretet eszményére hívták fel a házastársak figyelmét. Richard Baxter:
 - a. „szerezd házastársadat... kerülj mindent, ami szerelmeteket kioltja. A hitvestársak lakozzanak együtt, és gyönyörködjenek egymásban, és hűségesen segítség egymást gyermekeik nevelésében, családjuk kormányzásában és világi ügyeik igazgatásában. Különösképpen pedig segítsék egymást üdvösségük dolgában.”
 5. Tanították, hogy a szeretetet és szerelmet állandóan táplálni szükséges. A szerelem különböző cselekedetei, köztük a testi szerelem, érettebbé és mélyebbé teheti a kölcsönös ragaszkodást, és elvezethet a hitvesi szerelem olyan bensőségeihez, amilyenel Krisztus szereti egyházát. „Elvárták, sőt arra intettek, hogy a hitvesi szerelem lángoló és erős legyen. Bár az önuralomra sokat adtak, nem voltak gátlásosak, és ahogyan Isten iránt érzett szeretetüket gyakorta áradozva juttatták kifejezésre, úgy vélték, ezt kell tenniük házastársukkal is.” (Packer, p. 350).
Az is igaz, hogy a puritánok számára a házastársi szerelem nem korlátozódik a nemi vágyból fakadó gerjedelemre, azaz a testi közösülésre, ahogyan azt ma sokan gondolják. Mégis a közösülést a házastársi szerelem szükséges és fontos elemének tartották, amely nélkül hiányos lenne.
 6. A nemek szerepe: A házasságban a férfi tölti be a vezető, az úr szerepét. A nők funkcionális alávetettségét képviselték (a feleség engedelmisséggel tartozik férjének), azonban Isten előtt férfit és nőt egyenlőnek tartottak.
 7. Amikor egy férfi feleséget választ magának, előbb sokat kell imádkoznia és végig kell gondolnia értékrendjét. A nők gondolkozásbeli és jellembeli szépsége többet kell nyomjon a latban a testi szépségnél (vö. Péld 31 és 1Pt 3,1-7). Jellemét pedig úgy lehet megismerni, ha megfigyeljük az illető hírét, társas viselkedését, ruházkodását, beszédmódját, barátait.
 8. Házasság és válás. Nem voltak a könnyű válás hívei. Ritkán és súlyos esetekben fogadták el a válást (pl. egyik fél véglegesen elhagyta házastársát). Ebben az esetben az újraházasodást is elfogadták.
 9. A puritánok a családi életnek páratlan jelentőséget tulajdonítottak, hiszen a „család az iskolája az egyháznak és az országnak: ha a gyerekek

ott nem kapnak alkalmas neveltetést, minden más elvetél.” A férjet mint családfőt tisztelet illeti meg a gyerekek és a vendégek jelenlétében. A feleség a férj segédje a családban.

10. A férj felelőssége, hogy családját a vallás dolgaiban vezesse, a család tagjait istentiszteletre vigye az Úr napján, gondoskodjék az egész nap otthonában való megszenteléséről, gyermekeit katekizálja, megvizsgálja, hogy megértették-e a prédikációt, stb. A férj feleadat volt a megélhetésről való gondoskodás is.

iv. Az elhivatottság és a kötelesség

1. Az élet minden tevékenységét, a polgári foglalkozással együtt, Isten hívásának, sőt egyedi hívásának tekintették. Meggyőződésük szerint Isten minden gyermekét elhívja egy bizonyos feladatra és ráállítja egy életpályára. A hivatás valójában az Isten által előírt és rendelt élet a közösség javára. Minden egyes keresztyén ember kötelessége megkeresni azt a törvényes hivatást, amelyhez Isten megfelelő ajándékokat, képességeket adott neki, és abban szorgoskodik Isten dicsőségére.
2. A házasság és a család is Istentől kapott hivatás. A házastársak hivatása gyermekeket vállalni és nevelni Isten és maguk iránti engedelmségre. Isten dicsőségére élni többek között azt jelenti, hogy a férfi törekedjen arra, hogy a legjobb férj, a legjobb munkás, a legistenfélőbb személy legyen, a nő a legjobb feleség, a legjobb anya, stb.
3. „Szenvedélyük, hogy Isten előtt kedvesek legyenek, a rendszeretben nyilvánult meg: látomásuk szerint a jó és istenes élet a jól megtervezett és végig gondolt tevékenységek folyamatából állt, melyben a kötelezettségeket elismerték és teljesítették, illetve jutott idő mindenre, ami számított: a személyes és családi áhítatra, a háztartás feladataira, a kenyérkereső munkára, a házastárssal és gyermekekkel való meghittsége, a szombatnapi pihenőre, a vasárnapi istentiszteletekre.”

III. A puritán etika bibliai alapjai

- a. A puritán etika a Biblia megszentelődési tanából fejlődött ki. A keresztyén hit Krisztus követéséről szól, ezért a Reformátorok által ragyogóan megfogalmazott megigazulástant kiindulópontnak látták, a folytatást pedig a megszentelődésben, Krisztus kialakulása a hívó emberben. Számukra a Római levél nem ért véget az 5. résznél. A Róma 6,7,8, részek képezték számukra a megszentelődési tan alapját. Nemcsak a megigazulástant vették komolyan, hanem az újjászületésről szóló bibliai tanítást is. Úgy látták, hogy a megigazulás és megszentelődés tana a Bibliában ugyanazon érem két oldalát képezi.
- b. Róma 6,9-15 – „**9** Mert tudjuk, hogy Krisztus, aki feltámadt a halottak közül, többé nem hal meg, a halál többé nem uralkodik rajta. **10** Mert hogy meghalt, a bűnnek halt meg egyszer s mindenkorra, hogy pedig él, az Istennek él. **11 Így tekintsétek ti is magatokat, hogy meghaltatok a bűnnek, de éltek Istennek a mi Urunk Jézus Krisztusban.** **12** Ne uralkodjék tehát a bűn a ti halandó testetekben, ne engedjétek kívánságainak! **13** Ne adjátok oda tagjaitokat a gonoszság fegyvereiként a bűnnek, hanem adjátok oda magatokat Istennek, mint akik a halálból életre keltetek, és adjátok tagjaitokat az igazság fegyvereiként Istennek! **14** Mert a bűn többé nem uralkodik rajtatok, mert nem a törvény alatt, hanem a kegyelem alatt vagytok. **15** Mi következik ebből? Vétkezzünk, mivel nem a törvény alatt, hanem a kegyelem alatt vagyunk? Semmiképpen!
- c. Róma 8,12-14 - **12** Ezért, testvéreim, nem vagyunk adósok a testnek, hogy test szerint éljünk. **13** Mert ha test szerint éltek, meghaltok, **de ha a test cselekedeteit a Lélek által megöklitek, éltek.** **14** Mert akiket Isten Lelke vezérel, azok Isten fiai.

IV. Üzenet a mának

- a. Mít értek el a puritánok az etikájukkal?
 - i. Évszázadokra meghatározták a keresztyén család eszményét.
 - ii. Megerősítették a munkamorált és hozzájárultak a nyugati világ gazdasági fellendüléséhez és jólétéhez.
 - iii. Az angolszász társadalmakban érvényesült egy közerkölcs egészen a 20. századig, noha a keresztyén hitet egyre többen elhanyagolták.
 - iv. Erős demokráciák és nemzetek születtek országaikban.

- v. A keresztyén hitvilág bástyái lettek, számtalan lelki ébredés forrása, valójában a protestáns világmisszió, az evangélium világméretű elterjedésének előfutárai, annak megalapozói.
 - vi. A krisztusi jellem megvalósítói: egyéni lelkiismeret, egyenlőség és a magántulajdon tisztelt tartása, vallásszabadság, sajtószabadság, munkaetika, erkölcsi becsületesség, takarékoság, egyéni kezdeményezés, képviselői demokrácia, a törvény uralma, a vezetők felelőssége, Isten szolgálatának felelőssége és kiváltsága.
 - vii. A puritánok az evangélikalizmus, az evangéliumi mozgalom megalapítói.
- b. Mit lehet a puritánoktól tanulni etika területén?
- i. *A keresztyén hit* nemcsak a Biblia tanaira épülő ismeret, hanem *megváltoztató erő is*: a bűnös, önmagának élő ember, megigazulva Krisztus kegyelméből hit által, új életet folytat, mégpedig Istencentrikusat a Róma 11,36 szellemében. Hit által megváltozik jellemünk, egyházunk, társadalmunk, sőt a történelem is.
 - ii. *Vállalni a korunk lelki kihívásaival való szembenézést.* Minden korszaknak megvannak a lelki, spirituális kihívásai. Akik vállalják, hogy ezekkel szembe néznek, hasznos életet folytatnak és végül diadalt aratnak, hithősök lesznek, ha nem is a világ szemében, de mindig az élő Isten előtt. Azok vállalják a kihívásokkal való szembenézést, akik hisznek Isten szuverenitásában, Krisztus jelenlétében tanítványai között, és a Szentlélek reformáló erejében és hajlandók megtagadni önmagukat. Hisznek abban a nemes ügyben, hogy mennyei segítséggel lehet Isten-centrikus életet kialakítani – egyénileg és gyülekezeti szinten, Isten dicsőségére.
 - iii. *Az élet legfőbb eszménye* – A puritanizmus hátra hagyott egy eszményt, amely felbecsülhetetlen egy ország, egy egyház, egy közösség, egy család számára. Mivel gyakran elhanyagolják, itt az ideje újból felfedezni és elsajátítani azt: „az élet célja a szolgálat, nem az élvezetek és a szórakozás!
 - iv. *Az érettség* – „Az érettség a bölcsesség, jóindulat, rugalmasság és kreativitás ötvözet. A puritánok megtestesítették az érettséget. Mi nem. A puritánok, együtt nézve őket, óriások voltak. Óriási lelkek egy nagy Isten szolgálatában. Az épeszű szenvedély és meleg szívű együttérzés ötvöződött bennük. Nagyszerű hívó emberek, nagyszerű reménykedők, a tettek emberei, kiváló szenvedők voltak. Szendvéseik megedzették és éretté tették őket, míg óriásokká váltak, igazi hősökké. Gondtalanság és fényűzés, mint amivel a mi jólétünk megajándékoz minket, nem járul hozzá az érettséghez; nehézségek, nélkülözések és küzdelmek igen. A puritánok harca az evangélikál és éghajlati zord környezet ellen, amelybe Isten helyezte őket, jellembeli férfiasságot eredményezett, rettenthetetlent és elsüllyeszthetetlent, amellyel felülemelkedtek csüggedéseken és félelmeken, akiknek ószövetségi elődeik Mózes és Nehemiás, újszövetségi pedig a Pünkösöd utáni Péter és Pál apostolok voltak.”
 - v. „A lelki harc tette a puritánokat nagygyá. Elfogadták a konfliktusokat, mint hivatást, tudva, hogy ők az Úr katonái, zarándokok, akik egy lépést sem tehetnek előre anélkül, hogy valamilyen ellenállásba ne ütköznenek.” (Roland Burrows, *A Miscellany of British Church History*, p. 256).
 - vi. „A puritánok csaknem minden közéleti csatájukat elveszítették. Akik Angliában maradtak, bárhogy reménykedtek is benne, nem változtatták meg az anglikán egyházat, melynek követői közül csak az elenyésző kisebbséget sikerült megújulásra bírniuk, végül pedig a lelkiismeretükre gyakorolt számító nyomás miatt az anglikanizmus elhagyására kényszerültek. Akik átkeltek az Atlanti-óceánon, nem tudták Új-Angliában megvalósítani az Új Jeruzsálemet: az első ötven évben kicsi gyarmataik éppen csak megmaradtak, nekik maguknak pedig hajszálon függött az életük. De mivel az állandó, már-már elviselhetetlen nyomás és kudarcok közepette kitartottak szelídségben, békességben, türelemben, engedelmisségben és reménységben, olyan erkölcsi és lelki győzelmet arattak, amelyek a különleges tisztelet helyét szerezték meg nekik a hívők dicsőségcsarnokában, ahol az első sort a Zsidók 11 hithősei foglalják el. Eme kemencébe vetettség állandó megtapasztalása formálta érettségüket és finomította ki a tanítványi mivoltukkal kapcsolatos bölcsességüket.” (Packer, p. 21).

- vii. Kedves olvasó! A puritánok lelki forradalmat indítottak. A forradalom egy évszázadig tartott. Lelki örökségük és eszményeik azonban máig drága kincs egy keresztyén kisebbségnek, amely hiszi, hogy Jézus Krisztus tegnap és ma és örökké ugyanaz, Aki ma is meg tudja mutatni erejét és a bűnös, Istentől elfordult, önző embereket megváltoztatva, Isten-centrikus életre segíti őket. De kellenek a katonák, az elszánt igehirdetők, kell a szikra, a tüzes szív, a Krisztussal telített tanítványi életek, a Krisztust sugárzó hívők, a lemondást vállaló bátor szívű keresztyének, hogy újból felragyogjon a keresztyén, azaz krisztusi vallás értéke, szépsége Isten dicsőségére! Számíthat-e Krisztus rád?